

Капарова Ч.А.

КЫРГЫЗ ТЕЛЕВИДЕНИЕСИНИН ТАРЫХЫНА КАРАТА

Капарова Ч.А.

К ИСТОРИИ КЫРГЫЗСКОГО ТЕЛЕВИДЕНИЯ

Ch.A. Kaparova

KYRGYZ TELEVISION HISTORY BACKGROUND

УДК: 808.2; 070.4 (575.2) (04)

Кыргыз Республикасынын азыркы өнүгүү этабында массалык маалымат каражаттарынын, айрыкча улуттук телевидениенин ар башка саясий күчтөрдүн ортосунда көпүрө болууда ролу өзгөчө. Маалыматтык индустрия менен коомдук телевидениенин өнүгүүсү саясий айдыңдын эпицентринде айланууда жана илимий чөйрөнүн, коомдун кызыгуусун жаратты. Мамлекеттин башкаруусунда жана каржылоосунда турган масс-медиянын түзүмүн, телекөрсөтүүлөрдүн өзгөчөлүктөрүн изилдөө зарылдыгы пайда болду. Илимий багытта телевидениеге байланышкан бир катар эмгектер жаралууда. “Демократиялык телевидениени” түптөө аракети Кыргызстандын көз карандысыздык жылдарына туура келет. Телевидениенин иши жарандык жана кылмыш укуктарына, ошондой эле башка укуктук багыттарга туура келген нормативдик-укуктук актылар жана эл аралык келишимдер менен негизделген. Кыргызстандагы массалык маалымат каражаттарынын ишмердүүлүктөрүн жөнгө сала турган башкы мыйзамдык база – Кыргыз Республикасынын Конституциясы. Ошондой эле телевидениенин ишмердүүлүгүнө байланышкан мыйзамдар да бар. Илимий макала Кыргыз телевидениесинин тарыхына багытталып, анын ишиндеги укуктук негиздерге арналган.

Негизги сөздөр: *массалык маалымат каражаттары, телевидение, масс-медиа, маалымат, журналистика, мыйзам, телестудия, байланыш.*

На современном этапе развития Кыргызской Республики, средства массовой информации, в особенности национальное телевидение, играет особую роль в качестве моста для различных политических сил. С развитием новых информационно-коммуникационных технологий идет становление нового информационного общества. Происходит развитие национальной информационной индустрии и телевидения, которое становится эпицентром политического пространства, вызывает большой интерес в научной среде и обществе. К проблематике общественного телевидения Кыргызстана растет интерес в научной, журналистской, политической и общественной средах. Это требует изучения структуры и особенностей масс-медиа, которые управляются и финансируются государством. В научный оборот вводится ряд понятий о телевидении.

Ключевые слова: *средства массовой информации, телевидение, масс-медиа, информация, журналистика, закон, телестудия, коммуникация.*

At the present stage of development of the Kyrgyz Republic, the media, especially national television, plays a special role as a bridge for various political forces. With the development of new information and communication technologies, a new information society is being formed. There is a development of the national information industry and television, which becomes the epicenter of the political space, is of great interest in the scientific community and society. Interest in the scientific, journalistic, political and public spheres is growing in the interest of public

television in Kyrgyzstan. This requires studying the structure and characteristics of the media, which are managed and funded by the state. A number of concepts on television are introduced into the scientific revolution.

Key words: *mass communication, television, mass media, information, journalism, law, television studio, communication.*

Советтер Союзу учурунда телевидение үгүт ишмердүүлүгүн жүргүзүүчү жана коомго саясий таасир этүүчү башкы күч катары каралып келген. Массалык маалымат каражаттарынын ичинен телекөрсөтүүнүн коомго таасири зор болгон. Телевидение бийлик менен коомдун ортосундагы байланышты түзүүчү башкы каналдардын бири катары каралган. Союздук республикалардын телестудиялары үчүн үлгү катары иштеген Борбордук телевидение Москвадан программаларды көрсөтүп, советтик мамлекеттин саясатын үгүттөгөн. Бул ишмердүүлүк Советтик Кыргызстандын партиялык жана мамлекеттик органдарынын толук көзөмөлүндө ишке ашып келген [5, 152-б.]. 1958-жылы Кыргызстанда телестудия иштей баштаган, ноябрь айынын аягында алгачкы көрсөтүү эфирге чыгарылган. Ал эми декабрь айында телестудия үзгүлтүксүз иштөө тартибине өткөн. Көрсөтүүлөрдү чагылдыруу үчүн азыркы Эркиндик (мурунку Держинский) бульварында “Телевидениенин Фрунзедеги студиясы” курулган. Телестудиянын толук кандуу иштөөсү үчүн таркатуучу антенналар жайгаштырылып, бийиктиги 194 метр болгон мунара колдонулган. Кыргыз телевидениесинин ишке кириши менен өлкөнүн маданий жашоосунда жана саясий-социалдык тармагында олуттуу өзгөрүүлөр орун алган [7, 61-б.]. 1959-жылы Фрунзе телестудиясы тарабынан алгачкы программалар даярдалып, элге тартууланган. Бул саамалык Өкмөттүн 1958-жылдын 28-октябрында кабыл алынган “Телевидениенин Фрунзедеги студиясын ишке даярдоо жөнүндө” токтомунун негизинде ишке ашкан. 1958-жылы “Радиоуктуруулар боюнча комитет” деген уюм “Радиоуктуруулар жана телекөрсөтүүлөр боюнча мамлекеттик комитет” деп өз өзгөртүлгөн [1, 74-82-бб.]. Телевидениенин тарыхы боюнча бизде жазылган эмгектерде мындай маалыматтар бар. “Фрунзедеги телестудиянын программалары алгач жумасына төрт жолу берилип турган. Ар бир программага суткасына бир саат убакыт каралган. Программа жаңылыктар, мультфильмдер, ошондой эле даректүү фильмдердин курамынан турган. Көрсөтүүлөр кыргыз жана орус тилдеринде ак-кара түстө чагылдырылган. Ал кездерде көрсөтүүнүн кеңири көлөмүн колдонуу мүмкүн эмес эле, телевидение боюнча адистердин жетишсиздигинен улам бардык аракеттер иш

процессинде үйрөнүлгөн. Албетте, материалдык-техникалык база да эң төмөнкү деңгээлде эле, портативдик тартуу жана жазып ала турган видеоаппаратуралар жок болчу. Көп убакыт сюжеттерди тартууга жана монтаждоого сарпталып, өзүнүн актуалдуулугун жана ыкчамдыгын жоготуп турган” [7, 61-б.]. 1970-жылдары телевидениеде түстүү көрсөтүү пайда болду. Телекөрсөтүү тармагына керектүү адистердин окутулушу жана техникалык мүмкүнчүлүктүн жакшырышы менен телевизиондук көрсөтүүлөрдүн да көлөмү өсүп, программалардын тематикасы кеңейип, сапат жогорулаган [7, 61-б.].

“Кыргыз Республикасындагы Массалык маалымат каражаттары жөнүндө” Мыйзам 1992-жылдын 2-июлунда кабыл алынган. Бул мыйзам ММКнын мурунку союздук партиялык системасын жок кылууга жана көз карандысыз басылмалар менен телекомпаниялардагы демократиялык принциптердин сакталышына багытталган. Мыйзам аркылуу журналисттердин да укуктары менен милдеттери аныкталып, ММК менен мамлекеттин ортосундагы өз ара карым-катнаш такталган. Бийлик ММК үчүн мурункудан ачыгыраак жана жеткиликтүү боло алган [8].

Кыргыз Республикасы көз карандысыздыкка ээ болгондон тартып “демократиялык телевидениени” түптөө аракети башталган. Телевидениени иши жарандык жана кылмыш укуктарына, ошондой эле башка укуктук багыттарга туура келген нормативдик-укуктук актылар жана эл аралык келишимдер менен негизделген. Кыргызстандагы ММКнын ишмердүүлүктөрүн жөнгө сала турган башкы мыйзамдык база – Кыргыз Республикасынын Конституциясы. Бул жерде “мыйзамда белгиленген учурлардан тышкары адамдын макулдугусуз анын жеке турмушу тууралуу маалыматты, жашыруун маалыматты жыйноого, сактоого, пайдаланууга жана жайылтууга жол берилбейт” деп белгиленген [6, 17-б.]. Мындан тышкары, Кыргыз Республикасынын негизги мыйзамынын 20-беренесинин 1-бөлүмүндө мындай деп жазылган: “Кыргыз Республикасында адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктерин жокко чыгаруучу же кемсинтүүчү мыйзамдар кабыл алынбашы керек [6]. Конституциялык мыйзамдар массалык маалымат каражаттарынын, анын ичинде телевидениенин легитимдүү экендигин аныктап бере алды. Объективдүүлүк жана чындык принциптери аныкталган. Ачыктык принцибинин негизинде мамлекеттик, коомдук жана жеке менчик ишканалар ММКга маалыматтарды толугу менен берилиши милдеттендирилген. Бул ММКнын адамдар, топтор жана өлкөлөр ортосундагы өз ара түшүнүшүү жана толеранттуулук атмосферасын түзүүгө жол ачаарын билдирет [8]. Бул багытта “Массалык маалымат каражаттары жөнүндө” Мыйзам укуктук актылардын түрүн аныктайт. Жана муну “Мамлекеттик сырларды коргоо жөнүндө”, “Маалымат жөнүндө”, “Кесиптик ишмердикти коргоо жөнүндө”, “Жарнама жөнүндө”, “Маалыматка болгон эркиндик жана кепилдиктер жөнүндө”, “Автордук жана чектеш укуктар жөнүндө” деген мыйзамдар толуктайт. Коомдун жана ар бир жарандын маалымат ме-

нен камсыздалышы ар тармак боюнча, мейли ал экономикада, же маданиятта болбосун өнүгүүнүн кепилдиги боло алат. Г.Ибраева “Кыргызстандагы медиаландшафт мамлекеттин суверендүүлүк макамын алгандан тарта чукул өзгөрүүгө дуушар болду. 1990-2001-жылдары ММК үчүн оңой болгон жок. 1990-жылдардын экинчи жарыма чейин Кыргызстандын маалымат айдынындагы процесстер россиялык журналистикада болуп жаткан процесстер менен эриш аркаш болуп келген. Азыркы учурда дагы маалымат жаатындагы Россиянын тажрыйбасы кыргыз журналистикасына таасир этип келет” деп китебинде белгилейт [3, 303-б.]. СССР кулагандан кийин союздук республикалардагы саясий өзгөрүүлөр мамлекеттердеги саясаттын өнүгүүсүнө түрткү берди. Экономикалык мамилелердин, рыноктун жана жана руханий жашоонун жаңы философиясы аныкталды. Мындай өзгөрүүлөр массалык маалымат каражаты катары телевидениеге да таасир этти. Социалисттик идеологиядан демократияга өтүүдөгү өткөөл мезгил саясий коммуникация каражаты катары телевидениенин ролун жана ордун сапаттык жактан жакшыртууга өбөлгө болду. Кыргызстандын мамлекеттик көз карандысыздыкка ээ болуусу менен медиа-ландшафттын жаңы түрлөрү негизделди [9]. Кыргызстандагы массалык маалымат каражаттарынын өнүгүүсүн айрым изилдөөчүлөр беш этапка бөлүп карашат. Мисалы, Г.Ибраева менен С. Куликованын эмгегинде ушундай. Ар бирине сереп салып көрөлү. Масс-медиянын өнүгүү жана өзгөрүү хронологиясына ылайык, бул этаптар төмөнкүчө мүнөздөлөт [3]:

1-этап 1991-1992-жылдар: ММКнын эркин деп жарыяланышы. 1992-жылы кабыл алынган “Массалык маалымат каражаттары жөнүндө” Мыйзам массалык коммуникациянын коммерциялык мүнөзгө ээ болуусуна түрткү болгон.

2-этап 1992-1995-жылдар: Бул мезгилде ММКнын мамлекеттик бийликтен алыстоо аракети байкалып, массалык маалымат каражаттарынын ролун жана функцияларын бөлүштүрүүгө байланышкан жеке позициялар ачыкталган. Мамлекеттен көз карандысыз эң алгачкы “Пирамида” телерадиокомпаниясы (1992-жыл) негизделген. Бул телерадиокомпаниянын ийгилигинен кийин “КООРТ”, “ВОССТ”, “НБТ”, “АсманТВ” өндүү телеканалдар ишке киргизилген.

3-этап 1996-1999-жылдар: Мында медиа-коомчулуктун өзүн-өзү каржылоо аракети жана эркин ММКнын өнүгүүсү байкалган. Бул этап менен бийликтен таптакыр көз карандысыз болуу мүмкүнчүлүгү жаралган. 1996-жылы Кыргызстанда ММК өндүрүш ишканалары менен теңделип, салык төлөөгө мажбурланган: кошумча нарк салыгына - 20 пайыз, кирешеден - 30 пайыз, түз жана кыйыр салыктар үчүн – 8 пайыз төлөнүп турган. Мындан тышкары, соттук териштирүүлөр жана журналисттерди куугунтуктоолор күчөгөн. Бийлик ММКны көзөмөлдөп туруу максатында бардык аракеттерди көрө баштаган.

4-этап 1999-жылдан башталат. Медиа-менчикти уюштуруу жана бөлүштүрүү аракеттери. Бул мамлекет тарабынан көзөмөлдү күчөтүү шартындагы ме-

диа-холдингдерди түзүү эле. Аталган китеп 2002-жылы чыккан, демек 2005-жылдагы кыргыз революциясы камтылган эмес. Авторлордун изилдөө аракеттери Кыргыз Республикасынын биринчи президенти А.Акаевдин доору менен чектелет, ушуга байланыштуу ошол доордун ичиндеги көрүнүштөрдү чагылдырат. Андан кийин дагы үч президент алмашып, азыркы төртүнчү президенттин (С. Жээнбековдун) доору башталды. Этапка бөлүштүрүүнү эми ар бир жалпы элдик шайлоо менен бийликке келген президенттин мөөнөтүнө жараша бөлсөк туура болот, ошондо төрт этап болуп чыгат:

1. А. Акаевдин доорундагы ММКлар.
2. К. Бакиевдин доорундагы ММКлар.
3. А. Атамбаевдин доорундагы ММКлар.
4. С. Жээнбековдун доорундагы ММКлар.

“Бир дагы саясий система толук кандуу маалыматтык камсыздандыруусу жок натыйжалуу иштей албайт. Кандай гана бийлик болбосун маалыматтык айдыңды ээлеп алуу аракетин көрөт” [4]. Ооба, так ушундай аракеттерди чейрек кылымдан бери көрүп жатабыз. 1997-жылдан 2005-жылга чейинки аралыкта өкмөттүк эмес 12 телерадиокомпания иштей баштаган. Алар “Internews”, Дж.Сорос жана Конрад Аденауэр фонддору өндүү эл аралык уюмдардын көмөгү менен ачылган мекемелер. 2005-жылдын жыйынтыгы менен өлкөдө ММКнын 900 түрү катталгандыгы белгиленсе, алардын алты жүз отуз бири – гезиттер; жүз токсон бири – журнал, отуз беш радиостанция, отуз тогуз телеканал жана телестудия, жыйырма беш радиоккомпания болгон [2, 67-б.].

2010-жылдын апрелинен тарта маалымат айдыңындагы жана республиканын медиа рыногундагы радикалдуу өзгөрүүлөр менен “Мамлекеттик телерадиокомпаниянын” негизинде “Коомдук телевидение”

түзүлдү. Кыргызстандын массалык маалымат каражаттары жөнүндөгү талкуулар “Коомдук телерадио” маселесине арналган. Бул жөнүндө сөз өз алдынча болот.

Адабияттар:

1. Ашимбеков Т.И. современное состояние и перспективы развития телевизионного вещания в Кыргызстане. [Текст] / Т.И. Ашимбеков, Дж. Осмонкулов // Телекоммуникационные и информационные технологии: Состояние и перспективы развития. - Б., 2008.
2. Дуйшембаева А.Б. Роль СМИ в постсоветском Кыргызстане (1991-2002гг.) [Текст] / А.Б. Дуйшембаева // Проблемы политического общества в ЦА: Материалы конференции. - Б., 2013.
3. Ибраева Г.К. История развития и современное состояние СМИ в Кыргызстане: результаты исследования [Текст] / Г.К. Ибраева, С.В. Куликова. - Бишкек., 2002. - 303 с.
4. Егорова-Гантман Е. Политическая реклама [Текст] / Е.Егорова-Гантман, К. Плешаков. - Москва, 1999.
5. Кийизбаева С. История развития телевидения и о его роли в обществе: К 55-летию кыргызского телевидения. [Текст] / С. Кийизбаева. - Б., 2013. - 152 с.
6. Кыргыз Республикасынын Конституциясы, 2010-жылдын 27-июнунда кабыл алынган [Текст]. - Бишкек., 2010. - 108-б.
7. Мырзагулов М.М. Некоторые тенденции развития информационного телевидения Кыргызстана [Текст] / М.М. Мырзагулов Говорит и показывает кафедра радио и телевидения. - СПб., 2004. - Вып 2. - С. 169-180.
8. Закон Кыргызской Республики: (Введен в действие постановлением Верховного совета Республики Кыргызстан от 2 июля 1992 года №939-ХП.
9. Урсул А.Д. Природа информации [Текст]. / А.Д. Урсул. - М., 1973.

Рецензент: д.филол.н. Мамбеталиев К.И.